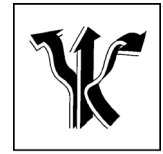
МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Матеріали Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
м. Київ, МАУП, 28 лютого 2006 р.

Київ 2007

ББК 66.5(4УКР)я43
П50

Редколегія: М. Ф. Головатий (голова), О. В. Антонюк,
В. І. Бурдяк, І. М. Варзар, І. В. Попеску

За науковою редакцією І. М. Варзаря

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту "Наукові праці МАУП")

Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України: Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ,
П 28 лют. 2006 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голова) та ін.;
За наук. ред. І. М. Варзаря. — К. : МАУП, 2007. — 388 с. —
Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-845-4

У матеріалах Всеукраїнської науково-теоретичної конференції рельєфно розкриваються зміст, соціумо- і державотворчий потенціал різних ідей, теорій та концепцій із контекстів сучасної політолого-етнологічної парадигми в аплікаціях до етнополітичних, етносоціальних, етнокультурних та етномовних реалій і проблем розвитку багатонародного українського суспільства. При підготовці видання зважалося на таку обставину: із середини 90-х років XX ст. в університетах України та інших країн політичну етнологію викладають як нормативну або факультативну навчальну дисципліну, з гуманітарно-етнологічних спеціальностей готують кадри, а з політолого-етнологічних проблем пишуть наукові праці та захищають дисертації. Під цим оглядом статті містять максимально повний і хрестоматійно усталений теоретико-праксеологічний матеріал — від генези його проблемної постановки за минулих часів до сучасної парадигмальної інтерпретації.

Для науковців і практичних етнополітиків, законотворців і законодавців, різнопрофільних державних службовців та активістів системи місцево-регіонального самоврядування, працівників засобів масової інформації, докторантів, аспірантів і студентів соціально-гуманітарних спеціальностей.

ББК 66.5(4УКР)я43

ISBN 978-966-608-845-4

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Розділ ІІ
ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ
ТА НАЙБЛИЖЧОЇ ПЕРСПЕКТИВИ 154

Бідзюра І. П.
Елітологічна концепція В. Липинського в контекстах
політолого-етнологічної тріади буття багатонародної
країни: “периферійні території — політичний центр —
всекраїнова політична нація” 156

Бойко С. С.
Політолого-етнологічні аспекти сучасного
етнократизму 170

Варзар Є. І.
Політолого-етнологічна аксіологія історичного
менталітету багатонародної країни 183

Гольцов А. Г.
Теоретичні, етичні та праксеологічні аспекти
етногеополітики: постановка проблеми 196

Гордієнко М. Г.
Система державної етнічної політики
в політолого-етнологічній призмі 210

Дмитренко С. П.
Політолого-етнологічні аспекти феномена
політизації етносоціального життя у країнах
об’єднаної Європи та на пострадянському просторі 224

Доцяк І. В.
Політолого-етнологічна компонента електоральних
процесів у суверенній Україні 238

Дрінь О. Я.
Етносоціальна ситуація і галузь державної
етнополітики як специфічні локуси апробації
політолого-етнологічних проблем сучасності 248

Загоруй Г. В.
Політолого-етнологічні аспекти побудови
та функціонування політичної і соціальної
систем українського багатонародного суспільства 266

Зайченко Л. М.
Минуле, поточний стан і перспективи політичного
технократизму крізь призму деяких
політолого-етнологічних проблем сучасності 279

А. Г. ГОЛЬЦОВ
канд. географ. наук
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ, ЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕТНОГЕОПОЛІТИКИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі, що незворотно глобалізується, дедалі помітніше розмиваються традиційні критерії ідентифікації людської особи, — соціально-класові, професійно-діяльнісні, майново-спадкові, державно-підданські, ойкуменно-земляцькі та ін. Натомість, як вважають дослідники, етнічність стає "одним із символічних центрів", навколо яких формуються гнучкі та вільні від "санкцій" політичних спільнот, конструюються та утверджуються індивідуальні ідентичності[1]. Одним із конструктів нової реальності, яка ще тільки формується, може бути етногеополітичний феномен.

Сучасний світ сповнений явних і прихованих конфліктів. Конфліктні ситуації великою мірою пов'язані з протистоянням народів-етносів між собою, між ними з одного боку і державами — з іншого. Прагнення окремих тією чи іншою мірою поневолених народів здобути політичну незалежність зустрічає протидію державно-політичних сил країни, на території якої вони проживають, що може призводити до воєнно-політичних конфліктів із жахливими наслідками. Реально близько 95 % сучасних країн світу багатонародні, що часто включають у нинішні "державні" території різних народів без їхнього волевиявлення. Однонародні країни зустрічаються зрідка, їх менше 5 % (наприклад, Ісландія, Португалія).

За цих умов актуальною проблемою стає розробка такої державної політики щодо розмаїтих етноісторичних спільнот, яка

[1] Див., напр.: Воронов І. О. Глобалізація і політика: реалії та перспективи соціальних трансформацій. — К., 2004.

найбільшою мірою відповідала б тим вселюдським моральним нормам і принципам, на яких ґрунтується життя сучасних цивілізованих суспільств. Так само важливим завданням є винайдення адекватних механізмів здійснення такої етнічної політики, яка б виявилась ефективною як у межах усієї багатонародної країни, так і в конкретних регіонах. Вирішенню цього завдання мала б посприяти запропонована нами етногеополітична концепція як специфічний аспект науки політичної етнології.

Під етногеополітикою розуміємо міждисциплінарний науковий напрям, покликаний вивчати геопросторові політичні взаємовідносини як держав, міжнародних організацій, політичних партій, рухів з етнічними спільнотами з приводу геополітичної локалізації їх буття, так і етнічних спільнот між собою з тих же мотивів та об'єктивних потреб, зумовлених сукупним впливом географічних факторів. Суб'єктними представниками етноісторичних спільностей є різнорівнево розвинені в соціоцивілізаційному плані народи-етноси — титульні та субтитульні, домінуючі та рецисивні, маргінальні та діаспорні[1]. У політичній країні, крім, звісно, титульного народу-етносу, усі етноспільності перебувають у статусі меншинських народів-співвітчизників та етнічних груп, і всіма ними — та під специфічним кутом зору, однаковою мірою "опікується" наша етногеополітика. Її завдання полягає у вивченні "просторових закономірностей" розвитку етнополітичних процесів, впливу географічних факторів на політику держав стосовно етноісторичних спільнот, геополітичних аспектів міжетнічної взаємодії, у тому числі міжетнічних конфліктів, територіальної організації політичного життя народів-етносів у багатонародних країнах та їх регіонах тощо.

З прикладних позицій етногеополітика — це сукупність заходів, які здійснюються державою та правлячими політичними силами стосовно народів-етносів у певному геополітичному просторі. Як зовнішніми суб'єктами етногеополітики є міжнародні організації, міждержавні союзи, а всередині багатонародної країни — загальнодержавні чи регіональні політичні партії і рухи, а також політичні партії, рухи, громадські організації, ор-

[1] Див.: Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історія, теорія, методологія, праксеологія. — К., 1994. — С. 130–144.

ганізовані за етнонаціональною ознакою, уже названі "етнополітичними партіями". До суб'єктів етногеополітики, безперечно, належать також етновизвольні рухи, які ведуть боротьбу за реальне самовизначення власного народу-етносу, — здобуття суверенітету або тієї чи іншої форми автономії і перебувають у нелегітимних політичних відносинах із державою у певній країні[1]. Етногеополітика різних етнополітичних суб'єктів має свої характерні особливості, тому пропонуємо вирізняти етногеополітику (а) міжнародних організацій, (б) держав, (в) політичних партій, (г) етновизвольних рухів тощо.

Етногеополітика може здійснюватися на міжнародній арені та всередині країни, — це й є внутрішня і зовнішня етногеополітика. Внутрішню етногеополітику розглядаємо як специфічний аспект загальнокраїнової Концепції державної етнополітики, яка, як зазначалося на конференції, є "своєрідним каналом зв'язку держави і суспільства" та "річищем взаємовпливу влади і народу" у певній країні[2]. Складний комплекс взаємодійних — на території країни чи окремого її регіону — фізико-географічних, політичних, економічних, соціальних, демографічних, культурних, релігійних, екологічних та інших факторів великою мірою впливає на характер політики держави стосовно окремих етносів. Подібний зріз впливу держави ми називаємо куріальною етногеополітикою. Остання обов'язково зважає на фактор впливу особливостей історичного розвитку певної території, на реальну історію взаємодії народів-співвітчизників між собою та з державою і сусідніми країнами та державами.

Оцінка концептуальних засад етногеополітики держави в зовнішньому або внутрішньому вимірі доцільна з позицій не лише політичної теорії, а й політичної етики та моралі. Взагалі мораль є таким імперативно-оціночним способом ставлення людини до дійсності, який регулює поведінку людей з позицій принципового протиставлення добра і зла. Категорію "мораль" можна застосувати не лише стосовно окремих людей, а й щодо їхніх соціальних спільнот (у тому числі народів-етносів), країн,

---

[1] Див.: Ландабасо А. Анголо, Коновалов А. Терроризм и этнополитические конфликты: В 2 кн. — М., 2003. — Кн. 1. — С. 18–19, 21.

[2] Варзар І. Із контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос у політологічному дискурсі. — К., 2003. — С. 263.

держав, міжнародних організацій. Процес утворення норм моралі відбувається у двох формах: у формі стихійного становлення у процесі розвитку соціальної діяльності, яка потребує етичного впливу, й у формі свідомого формулювання етнополітичними суб'єктами моральних принципів і норм[1].

Мораль народу-населення і мораль народу-етносу — "дві великі різниці". Етнічна мораль характеризується насамперед певним егоїзмом, що продиктований прагненням етноспільноти до самозбереження. Особливо гостро етнічний егоїзм виявляється в умовах довготривалої боротьби конкретного народу-етносу за політичне самовизволення. Саме постійне протиставлення себе сусідам за принципом "вони" і "ми" (це — "опозиційна модель" етногеополітики) іноді у світі вважається "головною причиною виживання", — скажімо, євреїв, басків, ірландців, валлійців, каталонців. Багатовікова історія спротиву спробам асиміляції з боку панівних народів-етносів, що передається по колінах і поколіннях, сприяє посиленню морального принципу "колективної етнічної солідарності". І що напруженіша боротьба за виживання, то міцнішими стають "узи етнокровного братерства". "Інтереси виживання нації" превалюють над "інтересами особистості". Добрим, моральним вважається те, що дає користь соціальній спільноті, народові-етносу загалом, навіть якщо з позицій інших народів дії цього етносу і виглядають такими, що суперечать якимось та десь побутуючим моральним нормам і принципам.

На внутрішньокраїновому рівні органи державної влади у своїх діях керуються насамперед потребами забезпечення загальнонародних (національних) і суто політико-державних інтересів. І з цих позицій етногеополітика, що здійснюється всередині країни, як правило, має на меті передусім максимальне зміцнення легітимованої народом держави, підвищення ефективності функціонування всіх її інститутів, задоволення інтересів або загальнокраїнової панівної політичної еліти, або основної маси народонаселення. Таким чином, з позицій подібної абстрактної політичної моралі інтереси окремих народів-етносів виглядають уже як "вторинні", а в окремих випадках і як такі, що "суперечать" загальним інтересам та потребам країни.

[1] Див., напр.: Дмитриева Г. К. Мораль и международное право. — М., 2001.

На міжнародній арені державам завжди була притаманна не лише певна "обмеженість моралі", а й пряма суперечність елементарним моральним нормам, і війна була "природною формою регулювання" усіх мислимих міжнародних відносин. Усі спроби розділити війни на "справедливі" і "несправедливі" (К. Клаузевіц, К. Каутський, В. І. Ленін) так і не мали успіху через суб'єктивність оцінок з тієї або іншої сторони. Дипломатія в історії міждержавних відносин почасти виявлялася різновидом "мистецтва брехні". Мораль держав на зовнішньополітичній арені навіть нижче того рівня політичної моралі, який відповідає внутрішньокраїновому рівню. За словами одного з класиків концепції зовнішньополітичного реалізму Г. Моргентау, "реалізм виходить з того, що всеохоплюючі моральні принципи неприйнятні щодо дій держав у їх абстрактно-універсальному формулюванні. Вони мають фільтруватися через конкретні умови місця і часу. Абстрактна етика судить про дії за їх відповідністю нормам моралі, а політична етика — за їх політичними наслідками"[1].

Міжнародна мораль "формується" здебільшого у процесі практичного функціонування держав і міжнародних організацій на міжнародній арені й відбивається у свідомості людей. Формоутворюючим фактором і етногеополітичним "куратором" цього політико-етичного процесу є народ-етнос, узятий у подвійній якості, — етносуб'єкта "приймаючої країни" (країни, що перебуває у статусі "хазяйки" зовнішньополітичного впливу) і етносуб'єкта "країни перебування". Корелянтами цього етноетичного процесу є потреби та інтереси обох різносенсових країн та обох різнорозрядних етносуб'єктів[2].

Свідоме формулювання моральних норм здійснюється спільними та індивідуальними зусиллями держав, міжнародних організацій, світовою громадською думкою. Центральне місце в системі міжнародної моралі посідають загальнолюдські політико-етичні принципи і норми. Головним її спрямуванням є забезпечення спільних потреб та інтересів народів, а разом з тим — і захист інтересів окремо взятого народу незалежно від могутності

---

[1] Morgenthau H. I. Politics among Nations. — N. Y., 1967. — P. 222.

[2] Див.: Варзар І. М. Політолого-етнологічні аспекти української дипломатії суверенізаційної доби // Наук. вісн. Дипломат. Акад. України. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 122–126.

й рівня розвитку його політичної держави. Саме норми міжнародної моралі, наполягає етногеополітика, покликані регулювати систему міжнародних відносин поточного моменту.

Виражаючи прогресивні інтереси всього людства, норми міжнародної моралі, як правило, поступово закріплюються в міжнародному праві. Найважливіші з них містяться у Статуті ООН, Загальній Декларації прав людини, прийнятій і схваленій Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., багатьох інших резолюціях ГА ООН, численних хартіях, деклараціях, резолюціях Ради Європи, ОБСЄ та ін.

Проте навіть універсальні принципи міжнародного права можуть в окремих випадках суперечити один одному. Наприклад, один з універсальних принципів міжнародного права — рівноправ'я і самовизначення народів може суперечити іншому принципові — непохитності державних кордонів і територіальної цілісності країни. Виникає проблема: чи можна вважати принцип рівноправ'я і самовизначення народів імперативним, якщо в міжнародному праві юридично ще не чітко встановлено поняття "народ". Втім, це стосується також внутрішніх меж окремих країн. Наприклад, Конституція України вже в Преамбулі заплутує поняття "народ України", тобто "народ-населення" і "український народ", тобто "народ-етнос".

Повернімось до зовнішнього аспекту питання. В історичному контексті йшлося насамперед про боротьбу колоніальних народів за етновизволення і політичне самовизначення. Проте в окремих багатонародних країнах (Російська Федерація, Індія, Індонезія, Нігерія та ін.) народи-етноси і досі прагнуть самовизначення та створення власних держав, бодай навіть обмежених автономних утворень. Проте їх боротьба за незалежність отримує облудну назву "сепаратизм" і засуджується на світовій арені. Етнополітика наразі засадовує щодо цього кілька етноісторико-політичних умов під титлом "якщо б...". Ось ці умови: (1) якщо народ-етнос має достатню для створення окремої територіальної спільності чисельність; (2) якщо для нього характерна тривала етнічна історія і він традиційно населяє певну територію (названу в науці "етноойкуменою"); (3) якщо його представники більш-менш тісно взаємопов'зані расовими, мовними, культурними і релігійними зв'язками; (4) якщо вже

сформований певний рівень політичної самоорганізаці. Звідси випливає, що якщо наявні всі ці умови, то такий народ-етнос має об'єктивні підстави вимагати реалізації свого права на політичне самовизначення.

Ще одне "якщо…": якщо правлячий політикум багатонародної країни свідомо нехтує волю і свободи навіть тих народів-етносів, які мають зазначені умови в оптимально зрілому стані, — подібний державний устрій етногеополітика називає "імперським". Зовнішня і внутрішня етногеополітика США, Російської Федерації, Грузії та Китаю має, по суті, імперський характер. Давайте спробуємо аргументувати… В умовах сучасного "нового світового порядку" роль одноосібного лідера і "вищого морального авторитету" прагнуть виконувати США. Саме ця супердержава присвоїла глобальне право на істину в кінцевій інстанції, право вирішувати долю інших країн, держав і народів, оцінювати зі своїх моральних позицій їх поведінку на міжнародній арені як у політичному, так і економічному та культурному аспектах, а також і на внутрішньокраїновому рівні. США присвоїли право і на встановлення "міри необмеженої справедливості", на "гуманітарні інтервенції" до різних країн земної кулі виходячи зі свого трактування норм міжнародної моралі. Насаджування у країнах різних цивілізацій норм американської демократії, прав і свобод людини, ринкової економіки американського зразка етногеополітика розцінює як прагнення США забезпечити собі світове лідерство і контроль над світовою економікою. Попри постійно проголошуваний "мультикультуралізм" світова імперія по суті космополітична, її етногеополітика спрямована на асиміляційне "розчинення" народів-етносів в умовах панування світового ринку і "масової культури споживання". Розмивання етнічної приналежності людини, формування "громадянина світу" за американським зразком — усе це, за задумом, є запорукою подальшого панування над усім світом "держави № 1".

Внутрішня імперська етногеополітика, яка яскраво виражена в Російській Федерації, спрямована на забезпечення "будь-якою ціною" провідної ролі в багатонародній країні "титульної нації". Прикладом такої імперської ентогеополітики була "русифікація" — спроба перетворення 500 народів-етносів Російської імперії, а потім і Радянського Союзу, на єдину "наднаціональну

спільноту". Імперська етногеополітика русифікації в Радянському Союзі здійснювалася під гаслом створення "нової історичної спільноти — радянського народу", коли всіляко підтримувався престиж володіння російською мовою, примусово запроваджувалися "білінгвізм", "двоетнічний шлюб", "багатонаціональна сім'я", "інтеретнічний трудовий колектив" та інші "інтеретнізми". Русифікації населення Радянського Союзу сприяли організовані міжреспубліканські та міжрайонні міграції населення, освоєння цілини, будівництво БАМу, "поворот річок", урбанізація, численні "новобудови п'ятирічок", створення індустріальних гігантів тощо.

У сучасній Росії імперська етногеополітика виявляється у придушенні прагнень окремих народів-етносів до самовизначення як шляхом використання військової сили, так і пануванням "центру" у стратегічних галузях економіки етнічних регіонів. Урізаються політичні права суб'єктів федерації, які, по суті, підпорядковані органам влади федеральних округів. Величезна увага приділяється розширенню культурної гегемонії "центру" на геополітичній площині всіх суб'єктів федерації, відродженню і модернізації історичних міфів про позитивну об'єднувальну роль Російської імперії та Радянського Союзу. Серед багатонаціонального населення Росії насаджується імперська мораль, і позитивним вважається все, що сприяє зміцненню великодержавної величі та могутності всього "державно-російського". А прагнення етнічних регіонів до розширення своїх політичних прав (не кажучи вже про прагнення, бодай і обмеженого, політичного суверенітету) розглядається як "аморальна зрада загальнодержавних інтересів".

Зовнішня імперська етногеополітика Російської Федерації поширюється насамперед на пострадянський геополітичний простір. Державні та приватні корпорації з Росії прагнуть встановити контроль над стратегічно важливими галузями економіки нових незалежних країн. Російська Федерація прагне контролювати політичні процеси у країнах СНД, намагаючись приводити до влади лояльні щодо неї чи навіть відверто проросійські політичні групи і режими. Створюються інтеграційні угруповання (наприклад, ЄЕП), покликані забезпечити панування "ліберальної імперії" на пострадянському просторі. Під гаслами підтримки прав і свобод російського та "російськомов-

ного" населення здійснюється культурна експансія нової Російської імперії до нових незалежних країн. Через російські та проросійські ЗМІ, а також кінофільми, естраду, художню літературу в пострадянських країнах насаджується нова імперська мораль, позитивний образ "старшого брата".

Китайська Народна Республіка, умовно кажучи, — "особлива статтяˮ. Ще на початку XX ст. світові ЗМІ говорили про "три п'ятисотнародні супер-країниˮ — Китай, Індію та Росію. Нині всі три країни називають значно зменшену цифру. Та ось, власне, про Китай. Там крім основного (традиційно титульного) народу-етносу "ханьціˮ проживають ще 55 народів-етносів, проте офіційно сповідується "принцип рівноправ'я всіх народівˮ та на засадах якоїсь дуже вже "простої арифметикиˮ: "Через те, що ханьці налічують 91,59 % усього населення країни, тому інші 55 національностей прийнято називати національними меншинамиˮ[1]. В етногеополітичному сенсі питання інтерпретується доволі пристойно: "В районах компактного проживання нацменшин здійснюється національна районна автономія через автономні [державно-управлінські] апаратиˮ. І далі: "... Усі національності Китаю рівноправні. Держава гарантує законні права та інтереси всіх національних меншин, охороняє та розвиває відносини рівноправ'я, солідаризму та взаємної допомоги всіх національностей, у районах компактного проживання нацменшин... створюються органи самоврядуванняˮ. "Забороняються дискримінація і гніт стосовно будь-якої національності..."
"...Органи самоврядування у місцях національних автономій, маючи рівну компетенцію з місцевими органами державної влади,... здійснюють право самостійно вживати і розвивати національні мови та писемності"[2]. Проте всьому світові відомо, що є тут сумнозвісні винятки.

Наприклад, навіть теоретично не припускається можливості самовизначення корінного населення Тибетського та Сіньцзян-Уйгурського автономних районів. Інтереси розвитку економічно могутньої (а в перспективі — наймогутнішої) "світової державиˮ вимагають політичної монолітності. Великодержавна мораль вимагає ставити інтереси ханьського народу-етносу набагато

[1] Сюенюань Тянь, Чжунцин Инь. Политический строй Китая. — Пекин, 2004. — С. 8.
[2] Там само. — С. 8–9, 12–13.

вище від інших. Державна етногеополітика у згаданих автономних районах здійснюється шляхом заохочення міграції до них ханьського населення зі східних провінцій. Розчинені серед прийшлих мігрантів корінні народи-етноси втрачають єдність, стають здобиччю повільної асиміляції. Прискорена урбанізація так само сприяє асиміляції неханьських меншинських народів-етносів.

Лише торкнемося трохи зовнішнього аспекту китайської етногеополітики. Він доволі повчальний і... вже стосується України. Активна еміграція з Китаю призвела до поширення по всьому світу китайської діаспори. Китайські мігранти в інших країнах, як правило, концентруються в локальних районах розселення і мало піддаються асиміляції. Китайська влада всіляко підкреслює єдність ханьського етносу, стародавньої китайської цивілізації, де б не проживали її представники. Крім завдання об'єднати континентальну країну з екс-колоніями зовнішня експансія має на меті встановлення контролю над прилеглим до Китаю геопростором. Тому всіляко заохочуються контакти свого населення з представниками діаспори, які стають "агентами впливу", міграції населення з надлишково забезпечених трудовими ресурсами провінцій за кордон. Моральними вважаються всі заходи, спрямовані на розширення та збільшення могутності "Великого Китаю". Через економічно потужну китайську діаспору КНР прагне поширити свій економічний (а з ним культурно-побутовий та політичний) вплив на Філіппінах, в Індонезії, Малайзії, Сінгапурі та інших країнах Південно-Східної Азії. Помітно відбувається масштабна "повзуча" демографічна експансія Китаю (через мігрантів) до Сибіру та Далекого Сходу Росії.

Внутрішня етногеополітика багатонародної країни, що спрямована на збереження територіальної цілісності країни, стає доволі дійовим засобом задоволення дедалі зростаючих потреб народів-етносів у реалізації політичного права на федералізацію країни. Федерація — це така форма державно-правового устрою, яка в ідеалі повинна закріплювати реальні національно-етнічні відносини, сприяти їх оптимізації як складної соціально-дискретної системи. Характерними прикладами таких федерацій, що великою мірою враховують у політико-територіальному устрої національно-етнічний принцип, є Росія, Індія, Бельгія,

Швейцарія. Інша справа, — яким є соціально-політичний зміст праксеологізації даного, внутрішнього аспекту етногеополітики.

У другій половині XX ст. у заможній та респектабельній Бельгії виникло протистояння між фламандцями і валлонами. З метою розв'язання міжетнічного конфлікту на засадах якомога більшого задоволення потреб зацікавлених етнічних спільнот з 1989 р. Бельгія фактично перетворилася на федеративну країну. Базуючись на моральних засадах рівноправ'я і справедливості, широкі права були надані не лише фламандцям і валлонам, а й німцям, яких лише близько 70 тис. Маленька країна була поділена на три регіони — суб'єкти федерації: Фландрія, Валлонія, столиця Брюссель. Конституція 1994 р. розширила їх повноваження. Особливістю федеративного устрою Бельгії є паралельне функціонування двох видів суб'єктів федерації — етнічних регіонів і лінгвоспільнот (фламандської, французької та німецької).

На території Індії проживає понад 380 (чи й 500?) народів і етнічних груп, представники яких розмовляють понад 1652 мовами і діалектами. У процесі становлення і розвитку Республіки Індія прагнення певних народів-етносів до політичного самовизначення знаходило прояв у збройних виступах, партизанській боротьбі. Федералізація країни була покликана зберегти її цілісність за рахунок задоволення прагнень до самоврядування великих територіальних спільнот (у тому числі "суто" етнічних та змішаноетнічних). У 2000 р. на додаток до наявних 25 штатів і 7 союзних територій було створено ще три штати: Уттаранчал, Чхаттісгарх, Джхаркханд. Слід очікувати на певне збільшення кількості суб'єктів федерації через прагнення групи значних за чисельністю народів-етносів підвищити рівень свого самоврядування, самостійніше вирішувати питання економічного, соціального та культурного розвитку. Одна з провідних політичних сил країни — Бхаратія джаната парті, донедавна перебуваючи при владі (до 2004 р.), проповідувала ідеологію і моральні цінності "хіндутви" — центрального різновиду індуїстського націоналізму, що спирається на традиційні цінності індуїзму, залишаючи на другому плані інтереси окремих народів-етносів, які перебувають переважно на соціоцивілізаційних стадіях роду та племені. Це, по суті, спроба створити в надзви-

чайно багатоетнічній країні надетнічну спільноту зі своїми моральними цінностями.

Відомим засобом реалізації внутрішньої етногеополітики є надання окремим народам певного рівня автономії — етнодержавної, адмінтериторіальної, етнокультурної та етноперсональної. Автономією взагалі вважається враховування національно-етнічних, культурних, історичних, географічних ознак у політико-державному устрої країни. У демократичних країнах мають бути реалізовані моральні принципи рівноправ'я всіх народів-етносів, їх природного права на розвиток власного етномасиву, мови, культури тощо. У місцях компактного проживання етноменшин та етнічних груп можуть бути запроваджені національно-територіальна, етнодержавна, етнокультурна та інші різновиди автономії.

Політична форма етнотериторіальної автономії передбачає право вищих органів автономії видавати місцеві закони в межах своєї компетенції. В окремих країнах наявний різний ступінь повноважень політичних автономій. Наприклад, Автономна Республіка Каракалпакія в Узбекистані має навіть конституційне право виходу зі складу країни, але... за згодою центрального парламенту. Шотландія, Уельс, Північна Ірландія є по суті національно-територіальними автономіями зі значними повноваженнями у складі Сполученого Королівства. Фарерські острови і Гренландія є політичними автономіями Данії, утвореними насамперед за етноісторичною ознакою.

За адміністративної автономії її органи влади мають право видавати постанови та інші акти, які не мають офіційної назви законів, повноваження зазвичай обмежені сферою мови, культури, освіти тощо. Це, наприклад, автономні райони, округи і повіти в КНР, автономні округи індіанців міскітос у Нікарагуа, автономія Гагауз Ері в Молдові та ін. У випадках некомпактного проживання народів-етносів та етнічних груп на території багатонародної країни з метою забезпечення їх прав, нормалізації та гармонізації міжетнічних відносин у цій країні можливим є надання національно-культурної чи національно-персональної автономії, — особливо для меншинських етнолюдностей, які проживають дисперсно.

Такі країни, як Франція, Італія, Іспанія, реалізовують таку регіональну модель державного устрою, коли вся територія краї-

ни складається з регіонів. Кожний регіон фактично є територіальною політичною автономією, яка в повсякденному житті може також враховувати різносенсові етногеополітичні особливості. Наприклад, з 20 областей (регіонів) Італії лише п'ять сформовані за переважно етнічною ознакою. Крім оптимізації економічної та соціальної організації життя країни утворення регіонів має на меті також реалізацію етногеополітичних цілей, — мінімізувати, розколоти, звести нанівець сепаратистські рухи в цих країнах. Проте навіть надання Корсиці статусу регіону зі значними автономними правами не припинило боротьби корсиканських сепаратистів. В Іспанії, хоча в окремих провінціях і відбувається загалом мирний діалог між місцевими етносами і урядом (Галісія, Каталонія), є приклади непримиренної боротьби ЕТА (бакських сепаратистів) за здобуття "повної" політико-державної незалежності Країни Басків.

Наведені в цій статті та численні інші відомі й маловідомі приклади свідчать про актуальність розвитку етногеополітичних досліджень. Прикладна етногеополітика (як зовнішня, так і внутрішня) розробляється і впроваджується в кожній країні на основі певних теоретико-моральних принципів. Характерні особливості цих принципів визначаються засадами всесвітньої політичної науки та нормами сучасної міжнародної моралі, прагненням створити відповідним багатонародним країнам позитивний імідж на міжнародній арені, політичною, соціальною та економічною обстановкою в цих країнах, цивілізаційною приналежністю відповідних титульних націй, специфічними рисами історичного розвитку країн, народів, суспільств і держав. Уявлення населення країни про те, що є добром, а що злом, великою мірою формується органами державно-політичної влади і впроваджується в суспільну свідомість за допомогою науки, системи освіти та мережі ЗМІ. Використання пропагандою зловісних образів "внутрішніх" і "зовнішніх" "етнічних ворогів", "сепаратистів" часто має на меті спрямувати народне невдоволення від нагальних суспільних проблем у канал міжетнічного протистояння[1].

[1] Див., напр.: Чернов П. В. Россия: этногеополитические основы государственности. — М., 1999; Шульга М. А. Російський дискурс геополітики. — К., 2006.

Незалежна Україна успадкувала від радянського минулого складну етнополітичну ситуацію. Розробка власної системи етногеополітики має виходити з інтересів збереження територіальної цілісності країни, її політичної та економічної єдності, формування поліетнічної української політичної нації. За наявної необхідності розвитку регіонального і місцевого самоврядування, задоволення прав і потреб усіх народів-етносів, що проживають на території України, вважаємо передчасним ставити питання про зміну унітарного державного устрою на федеративний чи створення національно-територіальних автономій. Актуальним завданням є протистояння імперській етногеополітиці Росії. Разом з тим ультранаціоналістична етногеополітика насильницької "українізації" так само може породити етнічну і мовну поляризацію у кризуючій країні, насправді сприяючи сепаратистам у поширенні ідей відокремлення російськомовних Півдня і Сходу. Неможливо задовольнити "по всьому спектру" навіть благородний етнічний егоїзм усіх народів-етносів України, — бо в такому разі країна справді розпадеться. Складний пошук "золотої середини" при розробці та втіленні етногеополітики повинен спиратися на загальнолюдську мораль та з урахуванням етноукраїнської специфіки, що аж ніяк не суперечить загальнолюдським вимірам та євроатлантичному вибору країни.